

Z červené knihy měkkýšů

Proč u nás vymírá válcovka karpatská?

Vojen Ložek

Mezi našimi plži představuje válcovka karpatská — *Argna bielzi* (Rossmässler, 1859) z čeledi *Pupillidae* do jisté míry „exotický“ prvek jakožto jediný zástupce svého rodu, který zasahuje tak daleko na sever. Ostatní druhy rodu i příslušníci příbuzného rodu *Agardhiella* žijí vesměs v mnohem jižnějších krajinách, především v jižních pohořích Alp a na Balkánském poloostrově. Jde tedy o plže, který si plně zaslouží bližší pozornosti, především co se týče jeho perspektivy na našem území, která se ve světle fosilních údajů jeví jako překvapivě temná vzdor tomu, že většina jeho dnešních výskytů leží v odlehklých horských polohách Karpat, kde bychom nepředpokládali vyšší stupeň ohrožení.

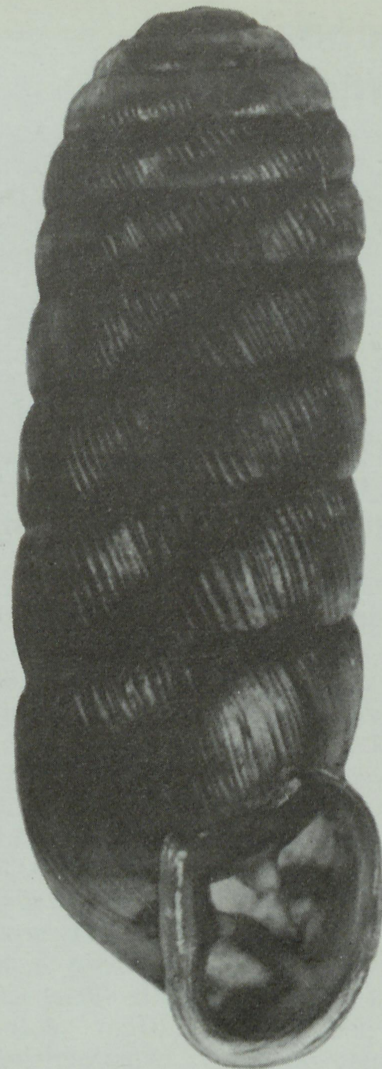
Válcovku poznáme poměrně snadno podle lesklé, rohově hnědé ulity, která se vyznačuje čistě válcovitým tvarem s nízkou kupolovitým vrcholem a pozůstává z 9–10 nepatrně klenutých a nápadně pomalu narůstajících závitů pokrytých jemnými, ale pravidelnými žebírky. Výrazným znakem je i složité ozubení eliptického, patrem šikmo seříznutého ústí, které má po dvou zubech na patře i cívce, z nichž jeden je vždy silný lištovitý, druhý pak malý a hlouběji posazený; k nim přistupují 3 záhyby na hltanu. Výška se pohybuje v průměru mezi 4,8 – 5,5 mm, značně však kolísá, takže často najdeme i kusy vyšší než 6 mm; rovněž ozubení je dosti proměnlivé, šířka je stálejší a činí 1,8 – 2,0 mm.

Jak již naznačuje její české jméno, je *A. bielzi* karpatským endemitem. Je jediným zástupcem rodu v Západních Karpatech, odkud přechází do Východních Karpat a severnějších sedmihradských pohoří. U nás se vyskytuje výhradně na Slovensku, kde žije na roztroušených nalezištích od Malé Fatry na západě po Bukovské vrchy na východní hranici. K jihu proniká Velkou Fatrou a Nízkými Tatrami až do oblasti Vtáčniku, Poľany a Klenovského Veporu, kde však obývá jen nečetná, daleko od sebe položená místa. Nejdále na východě byla nedávno zjištěna v Bujakově propasti v severní části Plešivecké planiny v Slovenském krasu, takže ojedinělý výskyt ve Slovenském rudohoří je pravděpodobný. V celé této oblasti včetně přilehlé části polských Karpat je válcovka hojnější jen ve vápencových okrscích Vysokých a Západních Tater. Většina výskytů se soustře-

ďuje v montánním a supramontánním stupni, tedy v nadmořských výškách mezi 800 a 1 400 m, v tatranské oblasti však vystupuje i výše — až do spodního úseku stupně kosodřeviny, zatímco ve Východních Karpatech proniká i do podhorského stupně.

Válcovka obývá v Západních Karpatech stanoviště dvojího druhu. Na nevápnitých podkladech, tj. na kyselých horninách krystalinika (např. Dobročský prales) nebo na andezitech (Poľana, Klenovský Vepor), a rovněž na flyši se chová jako prvek dendrofilní, neboť vyhledává především truchlivějící padlé kmeny. Zde občas najdeme i kolonie o několika desítkách kusů v narušeném dřevě pod odchlípenou kůrou. Ty však jsou plošně omezené, možno říci bodové a jen řídce roztroušené. Nejde tedy o průběžný výskyt na starých kmenech jako třeba u mnohých příslušníků čeledi *Clausiliidae*. Třeba dále zdůraznit, že vesměs jde o staré porosty pralesního rázu. Jinak je tomu na vápencích a dolomitech, kde *A. bielzi* často obývá kameniště a skalní rozvaliny, nejčastěji při horní hranici lesa, jako třeba na Suchém a Králově skale ve Velké Fatře, v horní části Ilanovské doliny v Nízkých Tatrách a na poměrně četných místech v Belianských a Západních Tatrách. I zde jsou však výskyty plošně nepatrné a poměrně řídké.

Fosilní nálezy z holocenních souvrství ukazují, že v minulosti nebyla válcovka zdaleka tak vzácná jako dnes. Na vápencích a dolomitech ji běžně nacházíme ve výplních jeskynních vchodů a převisů, na Rozsutci např. ve výškách 600, 1 100 a 1 500 m, podobně i ve Velké Fatře. Překvapením jsou ovšem nálezy z mnohem nižších poloh, např. z pěnovců v dolině Repeš na horní Nitře a dokonce v Mičíně ve Zvolenské kotlině. Tyto nálezy dokládají někdejší hojný výskyt i v územích, kde dnes *A. bielzi* patří k největším vzácnostem (jako v Malé Fatře), nebo kde bychom dnes její přítomnost vůbec nečekali (jako ve Zvolenské kotlině). Většina těchto nálezů pochází z klimatického optima poledové doby — atlantiku a epiatlantiku, tedy z 6. až 2. tisíciletí před n. l. Později válcovka mizí, většinou ještě v předhistorické době. Nutno ovšem ještě dodat, že prostředí uvedených nalezišť se od dnešních stanovišť lišilo v tom směru, že zřejmě nešlo ani o padlé kmeny nebo kameniště, nýbrž o vlhká

Válcovka karpatská z Ilanovské doliny v Nízkých Tatrách. Foto † J. Brabenec

úpatí skal, pěnovcové močály a podobné biotopy.

Z uvedeného je zřejmé, že válcovka patří k jižním prvkům, které do našich Karpat pronikly v klimaticky nejpříznivějším období poledové doby, kdy teplota a zejména vlhkost byly vyšší než v současnosti. Se zhoršením podnebí před třemi tisíciletími začíná *A. bielzi* mizet a stahovat se na svrchu popsaná dnešní vyhraněná stanoviště. Její ústup podstatně urychluje přeměna pralesů na hospodářské lesy, pastva, odlesnění a někde i příliš intenzivní turistická návštěvnost. Dnešní populace mají tedy reliktní charakter a místy jsou již tak řídké a slabé, že úplné vymření tohoto druhu lze očekávat v dohledné době, a to i v některých oblastech, které si dodnes zachovaly na velkých plochách přírodní ráz — třeba v chráněných územích (Malá Fatra nebo Nízké Tatry). Válcovka karpatská si proto zaslouhuje nejvyšší ochranné pozornosti jako druh na přirozeném ústupu, vysoce citlivý na lidské zásahy.